

ideig megszabta a helyi kulturális életet is. Nagy időnek kellett eltelnie, amíg a város sajátosan egyéni világi kulturális arca kirajzolódott, amelyet személyében a tüzes dalmát vérével magyar Dugonics András, majd a tehetségével és vagyonával jól sáfárkodó Vedres István képvisel. Kellő tisztelettel adóztak az utódok, amikor 30 oldalon méltatták tevékenységüket.

Miként a művelődéstörténet szerzői, a forradalom és szabadságharc szegedi eseményeinek írásba foglalója, Szántó Imre sem vállalkozhatott arra, hogy a téma kutatása során tett mélyfúrásait bemutassa. A kapott négy szerzői ívbe még némi visszatekintést is bele kellett zsúfolnia, azonban a Szeged történetének fényes napjairól készült pontos és intelligens összefoglaló minden lényeges eseményre kitér. Bízunk abban, hogy a szerző részletekre is kiterjedő kutatásainak eredményeit hamarosan olvashatjuk a város forradalom és szabadságharc alatti történetéről írott terjedelmesebb művében.

Egy 850 oldalas műről részletekre kiterjedően nem lehet értékelést adni, a recenzens néhány lényeges összefüggést érintő elemző megjegyzéseiről és első benyomásairól adhat számot. Nem részletezheti azt a sok aprómunkát, fáradozást — csak elismerő szavai lehetnek e tekintetben —, amelyek elengedhetetlenek egy ilyen formátumú mű elkészítésekor. Pedig ezek alkotják az alapját annak, hogy a szerkesztőnek és a szerzőknek sikerült megoldaniuk feladatukat: Szeged történetének a bemutatását. Bízunk abban, hogy a kötetet hosszú évtizedekig forgatják majd a város XVIII—XIX. századi története iránt érdeklődő olvasók.

BLAZOVICH LÁSZLÓ

Táguló dimenziók

MÁNDY STEFÁNIA VAJDA LAJOS-MONOGRÁFIAJA

Szorongató érzés végigolvasni Vajda Lajos utolsó, kórházból írt leveleit. A harminchárom éves alkotót néha a remények és a kíváncsiságok éltetik, máskor viszont bizonytalanságok, félelmek gyötrik. Egyik legutolsó fogalmazásában arról ír: úgy érzi magát, mint a kisgyerek, amelyik eltévedt egy sötét erdőben. Aztán a nekrológok, méltatások következnek a kötetben. És a művész első igazi felfedezője, Kállai Ernő ugyancsak egy magányos emberre emlékezik: „Sorsa arra ítélte, hogy a közöny és az értetlenség légüres terében alkosson, habár a fiatalabb művésznemzedék legfőbb erőit képviselte” (209. l.). Szerencsére évtizedeinkre valamelyest megváltozott Vajda művészeti, közéleti pozíciója. Főként az előbbi. Hisz ki vitatja ma már, hogy a magyar avantgárde legegényibb, legösszetettebb, legmagasabb rendű művészi teljesítménye az övé? S ki ne tudna a kisebb-nagyobb emlékkiállításokról, a mennyi Vajda-inspiráció található kortárs festőink, grafikusaink alkotásaiban?

A nagyközönség azonban nemigen érzékeli e formai, szellemi kötődéseket. Vajda Lajos ugyanis még korántsem tartozik az ismertebb, népszerűbb, érthetőbb alkotók közé. Az utóbbi időben amilyen eredményes „frontáttörés” történt Csontváry és Derkovits Gyula esetében: a szentendrei mester körül

olyannyira változatlan maradt minden. Az okokat, nyilván, többfelé kereshetjük. Egyebek között az iskolai nevelésben is. Mert az esztétikai órákon a diákok az előbbi alkotóktól legalább négy-hat művet megismerhetnek, Vajdának viszont alig-alig van helye a diatárban. De az is kétségtelen, hogy nem is könnyű egyhamar megszeretni, megérteni ezt a látomásokkal, szimbólumokkal terhes művészetet, amely egészen a szürreális non-figurációig elmege az absztrahálásban. E tekintetben persze kivételes helyzete van a most megjelent Vajda-monográfia szerzőjének, Mándy Stefániának. Elvégre baráti, kollegális közelségből figyelhette az alkotó emberi, művészi küzdelmeit.

Nem csoda így, hogy a vaskos, kellemes tipográfiájú kötet láttán az első érzés: az öröme. S nem csupán a méltó külsőségek, a majdnem teljességet nyújtó, jó minőségű képanyag miatt. Inkább arról van szó: végre megszületett az egyik leghiányoltabb, legfontosabbnak tetsző művészeti, esztétikai „útikalauzunk”. És az ismerkedés első stádiumaiban továbbra sem csalatkozunk. Láthatjuk: nemcsak a művészi periódusokra épülő életmű-elemzésre kell hagyatkoznunk, hanem a személyes és kortársi dokumentumokból ugyanúgy ízelítőt kapunk, akárcsak az utókori értékelésekből, méltatásokból. Később pedig micsoda szerencsés, korszerű metodikát követ a reprodukciók összeállítása! A jellegzetes tárgyi, szentendrei motívumok mellett ott vannak a valós épületek, objektumok fotói. Csak össze kell vetnünk e látványokat, s máris fogalmat alkothatunk Vajda tömöritő, komponáló módszeréről. Mint ahogy a találó Klee-, Picasso-analógiákkal vagy az archaikus rekvizitumokkal is meggyőző szemléleti, művészi támpontokat kínál a szerző.

Aki viszont alaposabban áttanulmányozza Mándy kötetét, annak a korai örömeiből, reménységeiből feltétlenül alább kell adnia. Nem mintha egy teljességgel elhibázott, koncepció nélküli tanulmánnyal lenne dolgunk: szó sincs erről. Az olvasó már az első fejezetek után is észreveheti, hogy látszólag minden együtt van itt, ami egy tartalmas, igényes monográfiához szükséges. „A dimenziók forradalma” című részben például átfogó jellemzést olvashatunk századunk sokrétű művészeti törekvéseiről, amik nélkül nemigen tudnánk mit kezdeni Vajda sajátos „konstruktív szürrealizmusával”, egyáltalán szintetizáló programjával. És beljebb, előrébb haladva is megmarad ez a háttérteremtő, viszonylatokban mozgó, dinamikus vonalvezetés. A szentendrei, szigetmonostori népművészeti, archaikus jellegű motívumgyűjtés éppúgy előhívja Bartók példáját, mint a megformálás oldalán a gyermekrajzok, majd Klee szellemiségét. Vagyis Mándy Stefánia többé-kevésbé komolyan vette célkitűzését: a sokrétűen kezelt mozgó perspektívát. S ezzel együtt azt is bizonyította, hogy lefegyverző művelődéstörténeti, esztétikai felkészültségével alkalmas volt e bonyolult, szövevényes gyökérzetű pálya feldolgozására.

Mindenesetre kettős súlypontozása van Mándy tanulmányának. Egyrészt kiemelt gondot fordít a művek tüzetes elemzésére: egészében pedig az életmű belső formai, jelentésbeli kapcsolatainak feltárására. Ezért aztán rendszerint egészen közel megy az alkotásokhoz, ami szokatlanul aprólékos szerkezeti, alaki leírásokat eredményez. Eközben azonban nyomon követhetjük a motívumok, a formai elemek különös vándorlását és metamorfózisait. Elég itt csupán a maszkokra vagy a figurális, ikonos megoldású alkotásokra utalni, mivel mindkét esetben fontos, jellegzetes témákkal és motívumokkal állunk szemben. Ahogyan Mándy Stefánia kötetében is éppen ezek az elemzések a leghitelesebbek, legfontosabbak. Ám az sem mellékes, hogy a tanulmány szerzője feltűnően sokat foglalkozik az alkotó eszmei, szellemi sajátosságainak meg-

világításával. Se szeri, se száma a párhuzamoknak, értelmezéseknek. Ha a csendéletek omlékony misztikumát kell megmagyarázni, akkor Rudolf Kassner idézi. Máshol pedig Dosztojevszkijt, és Kafka-analógiákról olvashatunk, netán az archeológiai kutatások eredményeivel vagy bibliai vonatkozásokkal operál az író. S mi tagadás: alkalmanként igen találóak, szellemesek ezek a megközelítések (pl: Kassner vagy a régészeti példák esetében).

De csak alkalmanként. Mert összességében itt már előjönnek azok a szerkezeti, tartalmi mozzanatok, amelyek kétségessé teszik a kötet tudományos és ismeretterjesztő eredményeit is. A gyakori idézésekkel és asszociatív kitérőkkel ugyanis meglehetősen szeszélyessé, zaklatottá válik a tanulmány vonalvezetése, ráadásul az idegen szavakkal, szakmai zsargonokkal teletüzdelt szöveg csak tovább fokozza a megértés nehézségeit. Meglehet: a szakmában járatos olvasó még csak kiigazodik valahogy e feleslegesen bonyolult utalás- és elemzésrendszerben. Csak hát mihez kezdjen ilyenkor a jószándékú átlagos érdeklődő? Nem könnyű dönteni. Már csak azért sem, mert egyéb tekintetben is hiányérzeteim vannak. Bár szemmel látható, hogy Mándy Stefánia úgyszólván mindent megtett egy sokoldalúan látott, reális Vajda-kép megteremtéséért, ennek ellenére bizonyos mértékig „légüres térben” vezeti az alkotó pályafutását. Mire gondolok? Lényegében arra, hogy az előbb jellemzett kettős súlypontozással aligha lehet megragadni az alkotó ellentétekkel, változásokkal átszótt érzékeny portréját. Azaz a kötet szerzője roppant keveset törődik a Vajdát körülvevő társadalmi, ideológiai mozgásokkal. Másrészt az általánosabb érvényű eszmei, szellemi támpontokat időnként előbbre helyezi a konkrétabb művészettörténeti, esztétikai megközelítéseknél, egyszersmind a világnézeti, világszemléleti mozzanatok markánsabb megragadásánál.

Kezdjük talán az utóbbi jelenséggel. Mégpedig amiatt, mivel Mándy maga is érzi e fogyatékoságot. Nem véletlen, hogy többször is visszatér Vajda Lajos érdeklődési, valóság szemléleti sajátosságaihoz, de közben csak egy-egy jellegzetes részletet dokumentál. Az ikonos periódus előtt viszont önálló fejezetet szentel „Vajda és a religiozitás” viszonyának, s ezzel már átfogóbb, folyamatosabb képet nyerünk az alkotó vallásos felfogásának mibenlétéről. Más lapra tartozik, hogy ez a témakör sem helyettesítheti a világnézeti elemek alakulásának komplexebb felvázolását. Hiszen egyebek között innen lehetne átfogni az életmű tematikai, tartalmi és hangulati változásait. Közel sem mellékes például, hogy a fiatal művész pályafutása a szocialista tanokkal átított, konstruktív szellemű Munkakörből indult. Miként az is bizonyítható, hogy a harmincas évek szovjet perei alaposan megkérdőjelezték korábbi eszméit. Ám egyébként is: Vajda sokat adott a szellemi tisztánlátásra. Levelei egyikében egy érdekes könyvet említ, noha mindjárt hozzáteszi: „...hibája van rengeteg, főképpen az, hogy hiányzik nála a világszemléleti bázis felismerése” (187. l.).

Természetesen önmagában a világnézeti meghatározottságból sem lehet egyértelműen levezetni Vajda Lajos munkásságának alakulásrendjét. Számolni kell itt a történelmi, társadalmi és eszmei háttérrel, amelyek többszörösen is beleszólnak az alkotó szellemi, művészi mozgásába. Jóllehet Mándy Stefánia az európai fasizmus növekvő árnyait ugyanúgy szóba hozza, mint a polgári mitológiák elévülését, vagy a konzervatív magyar művészeti életet, ámde ezek a momentumok csak járulékosan kapcsolódnak az alkotó egyre tragikusabbá, transzcendesebbé váló munkásságához. A kötet írója például látszólag alaposan foglalkozik Vajda művészetének hallatlanul gazdag forrásvidékével: kezd-

ve Malevics és a szovjet, francia filmművészet hatásától egészen a természeti, archaikus kultúrák befolyásáig. Az utóbbi törekvéseknél mégis túlságosan kortalannak, magányosnak érzékeljük a magyar művészt. A Klee-, a Picasso-párhuzamok, majd az általánosabb kitekintésű avantgárde-ismertetések tudniillik alig-alig érintik azt az egyetemes jellegű szellemi mozgalmat, amelyeknek a mélyén többé-kevésbé ugyanaz a polgári negáció, ugyanaz az őseredetit kereső, önmegváltó művészi attitűd található, akárcsak Vajdánál. Hivatkozhatok itt Rouaultra, Miróra, Hans Arpra vagy Max Ernstre, de ezzel is csak egy töredékes névsort jeleztem.

Máskülönben ez a recenzió sem tudja elkerülni a hézagosságot, a töredékesség buktatóit. Hisz nemigen beszéltem arról, hogy a kötet szerzőjének célszerű lett volna komolyabban venni a tetemes és érdemleges Vajda-irodalmat. Aztán az esztétikai kiemelésekkel, értékelésekkel is bátrabban, határozottabban lehetett volna élni. Mert ilyenformán sem csökkenne a Vajda-életmű esztétikai minősége. Sőt. Így hát Mándy Stefánia monográfiája megmarad részletgazdag, képgazdag és tanulságokban sem szegény művészeti kiadványnak. (Corvina K., 1983. Bp.).

SZUROMI PÁL

